

פרוסה ושלימה בלחם משנה

מובא בב"י סי' רעד בשם הרוקח שאם אין לאדם חלות שלימות ללחם משנה אפשר לקחת שני חצאי לחם "ויחברם יחד בעץ או בשום דבר אחר שלא יהא נראה, ודינו כדין שלם". ראייתו מגמ' עירובין (פ.א.) בענין עירוב חצרות: "אמר רב חסדא תפרה בקיסם מערבין לו בה. והא תניא אין מערבין לו בה? לא קשיא הא דידיע תיפרה הא דלא ידיע תיפרה".

מבואר מהגמ' שאם חיבר פרוסות הככר ע"י תחיבת קיסם עד שהככר נראה שלם (שאינן מקום החיבור ניכר) מותר לערב בככר התפור. היינו כשיטת ר' יהושע "דאמר שלימה אין (כן מערבין בה), פרוסה לא (אין מערבין בה)". וטעמו שפת פרוסה פסולה לעירוב חצרות משום איבה. לכן בככר התפור אע"פ שבאמת אין הככר שלם, מכיון שנראה כשלם לא יבואו לידי מחלוקת. וכך נפסק להלכה בשו"ע (או"ח קסח:ב) כדברי הרוקח בין בענין בציעת הפת בימות החול בין לצורך לחם משנה בשבת, שמועיל חיבור שתי פרוסות כדי שייחשבו כ'שלם'. והמשנה ברורה (שם ס"ק ח) מבאר ד"אם נראה להדיא דנתחבר יחד לא מיקרי שלם". דהיינו דכדי להחשיב הככר כשלם, הככר צריך להיראות כשלם במבט ראשון, אבל לא דרושה בדיקה מדוקדקת.

החת"ס (שו"ת חת"ס או"ח סי' מו) הקשה על הרוקח ע"פ דברי הרמב"ם הל' טומאת אוכלין (ו:יב) שפוסק כשיטת רבינא בפסחים (פה.) "דחיבור אוכלין כמאן דמפרתי דמו". וז"ל הרמב"ם "קליעה של שום שנפלו משקין על אחד מהן הוא טמא וחיבורו טהור שאין חיבור אדם חיבור לכל דבר. וכן אתרוג שנפרש (נתפצל) ותחבו בכוש או בקיסם אינו חיבור". ואינו מבחין בין אי ידיע חיבורו לבין אי לא ידיע מקום חיבורו כדמצינו בגמ' עירובין לעיל. א"כ קשיא על הרוקח מנ"ל למילף לחם משנה לקולא מעירובין ניליף לחומרא מהכשר לטומאה ואתרוג?¹

¹ ויותר מזה החת"ס מציין שהרמב"ם לא ציטט במשנה תורה דברי ר' חסדא בענין ככר התפור בהל' ערובין. ולפ"ז מסביר שהרמב"ם סובר שיש מח' הסוגיות ופוסק כשיטת רבינא נגד שיטת ר' חסדא. וה"ה בענין לחם משנה שאין חיבור פרוסות יחד מייצר פת שלימה לדעת הרמב"ם.

ותירץ החת"ס לשיטת הרוקח שאולי יש לחלק בין דיני דאורייתא כהכשר לטומאה וטהרה ואתרוג דאין חיבורי אדם חיבור, לבין דיני דרבנן כעירובי חצירות ולחם משנה שאפשר לחבר שני חצאי לחם להיחשב כשלם. אבל נלע"ד דתירוץ זה הוא קצת דחוק דלא מצינו מי שמתיר לחבר אתרוג שנתפצל אחר יום ראשון של החג שמצוותו אז רק מדרבנן. ואפילו החת"ס עצמו פקפק למסקנה בשיטת הרוקח ומסיק דדי לו בחידושו ("שני חצאי לחם") ואין להתיר לתפור ג' או ד' שברי לחם יחד עם כמה קיסמים. וא"כ יש לעיין אם ניתן להסביר שיטת הרוקח לאור דברי הרמב"ם באופן אחר.

מצינו עוד חידוש בהלכות לחם משנה במנחת יעקב (מופיע בחלק שו"ת שבסוף הספר תורת חטאת [להרמ"א] סי' יב) על פי הגמ' בברכות (ג): "ת"ר ארבע משמרות הוי הלילה דברי רבי, ר' נתן אומר שלש ... מ"ט דרבי? א"ר זריקא א"ר אמי א"ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך" וכתוב אחד אומר "קדמו עיני אשמורות". הא כיצד? ארבע משמרות הוי הלילה."

כשקם דוד בחצות הלילה עדיין היו לפניו "אשמורות" דמשמע שתיים. נמצא שבחצות הלילה נותרו לו שתי משמרות כשיטת רבי. ומתוך ר' אשי לדעת ר' נתן "משמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו" וכשהשכים דוד המלך בחצי הלילה נותרו עדיין משמר וחצי (כדעת ר' נתן) שגם משמר וחצי קרוין "אשמורות" בלשון רבים. עפ"ז חידש המנחת יעקב דגם בשבת חלה ומחצה נחשבות כלחם משנה (לשון רבים). דקרא רק אסמכתא בעלמא דבעינן ב' חלות. אלא טעמא דלחם משנה הוא משום כבוד המקום, שמכבדים שבת מלכתא בסבר פנים יפות. ולכן אפילו אם אחת מהחלות חסרה קצת לית לן בה.

החת"ס שם מקשה על שיטת המנחת יעקב דאין לומר שחלה וחצי נחשבות לחם משנה משום שהמקור לחיוב לחם משנה נדרש מהפסוק "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העומר לאחד" (שמות טז: כב). וז"ל החת"ס צ"ע בשלמא אי הוה קאי אקרא דכתיב "לחם יומים"² הוה דומיא דאשמורות חדא ופלגא אבל הש"ס קאי אקרא "לחם משנה" דמפרש ביה "שני העומר לאחד", היתכן לומר שני העומר חדא ופלגא עכ"ל.

מ"מ נמצא בתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' רפ"ז) מפורש כהמנחת יעקב. וז"ל ואוחזים מצה שלימה וחצי שהיא הפרוסה וכו' ומברך המוציא עליהן וכו'

² ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם לחם יומים (שמות טז: כט).

דהא אנו חייבים לבצוע על שתי ככרות ביו"ט וכו' ואע"פ שפרושה אחת מהן היינו משום לחם עוני, ושתי ככרות קרו להו. וכן אגן תנן משמרה ופלגא תרתי משמרות הויין עכ"ל.

ע"ע ברי"ף (פסחים כה: באלפס) וז"ל "לחם עוני מה דרכו של עני בפרושה אף כאן בפרושה וכו' הלכך בפסח מברכין על חדא ופרושה אבל בשאר ימים טובים בצעינן על תרתין ריפתא שלימתא כשבת. דא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות שלימות בשבת מ"ט לחם משנה כתיב וכו' ובפסח אתי לחם עוני וגרעתא לפלגא חדא".³ ומבואר מדברי הרי"ף שבפסח בוצעים רק על חד שלימה וחד פלגא כדאמר רב פפא (גמ' פסחים קטז) "הכל מודים בפסח שמניח פרושה בתוך שלימה ובוצע" דליכא אלא מצה שלימה אחת.

ומקשה עליו הרא"ש (שם פרק י, סימן מ) "ולא נראה דמאי שנא פסח לענין לחם משנה משאר כל הימים טובים שלא יבצע אלא על שתי ככרות שלימים, דהא דדרשנין לחם עוני לפרושה היינו אותו לחם שיוצא בו ידי אכילת מצה, אבל המוציא פשיטא דעל שלימים בעינן כשאר ימים טובים". ומנהג אשכנז לפי שיטת הרא"ש הוא להכין ג' מצות, ב' שלמות לקיים לחם משנה ועוד מצה שמחלקים. חצי אחד של המצה הוא בשביל האפיקומן וחציה השני הוא למצוות מצה לקיים לחם עוני.

וצ"ע לדעת הרי"ף אי הלחם עוני מפקיע החיוב של לחם משנה (כמו שהבין הרא"ש) או שהמושג "לחם עוני" מגדיר באופן אחר את החיוב של לחם משנה שזהו הלחם משנה בפסח במה שבצעינן אחדא ופלגא. ועי' במשיב דבר (סי' כא) שהקשה דכיון דאתי לחם עוני וגרעא לפרושה דלא בעינן בפסח לחם משנה א"כ אמאי אצטרך חדא ופלגא הלא בפלגא גרידא סגי? לכן תירץ המשיב דבר דעל כרחק גם בפסח בעינן לחם משנה וכן מוכח דגם חדא ופלגא הוי בכלל לחם משנה. וקרא דלחם עוני אתי לומר דבפסח בעינן דוקא חדא ופלגא ולא שתי שלימות. לכן לא סגי בפלגא גרידא.⁴

³ אולם הרב נתן געשטעטנער בספרו להורות נתן (ח"א, סי' יד) מוכיח דלא כהמנחת יעקב מפשטות לשון הרי"ף דבעינן שתי ככרות שלמות דוקא. דבגירסא דש"ס דילן ליתא אלא דחייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת, אבל גירסת הרי"ף היא "שתי ככרות שלימות".

⁴ ועיין בחוברת מסורה (ד: טז, יז) שמוסבר שם בשם הגר"ד שלא חייבים לקבל הערת המשיב דבר בדברי הרי"ף דיש ענין לחם משנה בפסח. אלא מאידך גיסא אפשר לבאר שהרי"ף סובר דבא ענין לחם עוני ומפקיע לגמרי החיוב של לחם משנה בפסח. ואעפ"כ עדיין דרושה מצה

והטעם לדבר מבואר בשו"ת להורות נתן (א: יד) שכתב "וי"ל דבפסח הוי גם חדא ומחצה בכל לחם משנה ע"פ שיטת המנחת יעקב שכל טעם לחיוב לחם משנה הוא משום כבוד שם שמים. וא"כ עני שדרכו בפרוסה, אף פרוסה נחשבת אצלו כשלימה".

איברא שכן הענין במנחת עני דכתיב "ונפש כי תקריב קרבן מנחה" (ויקרא ב: א). וכתב רש"י בבאורו, "נפש כי תקריב", מדברי הגמ' (מנחות קד:): "אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו". שאין זה בזיון למלך מלכי המלכים במה שהוא מביא קרבן דל שלעני זהו כל יכלתו ורחמנא ליבא בעי.

וה"ה שבפסח כולנו כעניים במה שאוכלים לחם עוני. וכיון שדרכו של עני בפרוסה אין כאן שום פגם בכבוד שמים במה שבוצעים אחדא ופלאג ושפיר נחשב לחם משנה. ובוה מתורץ שיטת הרי"ף נגד קושית הרא"ש. שהרי"ף לא כתב שבפסח ליכא חיוב לחם משנה אלא שיוצא ידי חובתו גם בחדא ומחצה. כיוון דמצה לחם עוני היא וכל דין לחם משנה הוא משום כבוד ואירוה למקום.

ולע"ד לפי הגישה הזאת אפשר להסביר שיטת הרוקח למה מקילין בלחם משנה כמו בהל' עירובין בשתי פרוסות שנתחברו להיחשב כשלימה. דיש לחלק, דבדיני הכשר בטומאה וטהרה (וכן באתרוג) המיקוד הוא החפצא ועיקר הענין הוא אם מבחינה הלכתית אובייקטיבית הפת נחשבת כדבר שלם. ובוה פוסקים כרבינא דחיבור אדם אינו חיבור. אבל בענין ערובי חצירות, חיוב פת שלימה הוא רק כדי להימנע מאיבה, ולכן כל עוד שנראה לגברא כשלם, הפת נחשבת שלם. וא"כ כיון דהוי דין באירוה וריעות, אע"פ שמבחינת החפצא אינה נחשבת כשלימה ממש, מ"מ יוצא בה ידי חובתו בהשתתפות עם שאר בני החצר. וכן בלחם משנה י"ל שהוא גם מדין כבוד דבעינן שלמות מאותו טעם כדי לכבד שבת מלכתא בשולחן ערוך, כלים נאים, וחלות יפות, להתענג בתענוגים, ברבורים, שליו ודגים. ושפיר נתקיים לחם משנה אפילו בככר התפור כל שנראה להדיא כשלם.

שלימה בהדי פלאג. שהגרי"ד מעיר ומסביר שצריכין המצה שלימה מבחינה אחרת. הסיבה היא שבכל השנה כולה מהדרין אפת שלימה לברכת המוציא (עי' גמ' ברכות לט: "שלימה מצוה מן המוכחר"). וכן מצינו בהל' תרומות ומעשרות שגם דרושה ההפרשה מפרי שלם. ולכן בענין דידן בפסח לא גרע מימות החול ומביאין חדא שלימה לקיים הדין של שלם כהל' בציעת הפת, ומביאין פלאג כדי לצאת בה מצוות לחם עוני.